

1

שנית מצדה לא תיפול

את ההיכרות הראשונה שלי עם מצדה ערכתי עוד בטרם מלאו לי עשר שנים. באותן שנים אבא שלי היה מדריך תיירים בגרמנית, וכל אימת שהורי נתנו את אישורם הצטרפתי לטיולים שהוביל מזרחה. ממשרדי החברה להגנת הטבע בירושלים היינו יוצאים במיניבוס ממוזג, ותוך עשר דקות כבר היינו בלב מדבר יהודה.

בחניון עפר מעל ואדי קלט היה הנהג עוצר, ומפתח הדלת נכנס חום המדבר. בדרך היורדת אל הנחל, בעיקול השלישי, היינו סוטים מהשביל אל משטח סלע גיר. אלה שכבר המשיכו נאלצו לשוב על עקבותיהם ולטפס אלינו חזרה. אבא היה שולף מהסלע אבנים קטנות ומחודדות ומציג לראווה שיניים של כריש.

כילד ירושלמי לא הכרתי בעלי חיים ימיים, בטח ובטח שמיימי לא ראיתי כריש, אבל את המאובנים שזרועים במדבר שמאחורי העיר שלי הכרתי היטב. לצד שיני הכריש זיהיתי על מדף הסלע אַקסוגירות, מגדלונים, מיני צדפות ורכיכות אבן אחרות. אבא היה מסביר בשפה שלא הבנתי אף מילה ממנה, ואני הייתי מדמיין את הכריש וכיצד בִּקְנָתוּ נעץ את שיניו ברכיכה עם שריון קשה במיוחד והן צנחו כמו מטבעות לקרקעית הים.

מתישהו במהלך ההסבר היה אבא שומט מידו את השיניים, כנראה בהדגשה שמדובר על ערך טבע מוגן. הגרמנים היו עושים כמוהו ומשחררים גם הם את השיניים לחופשי. לעומתם אני

הייתי תוחב אחת או שתיים לכיס מבלי שאף אחד ירגיש. זמן קצר לאחר מכן כבר הייתי שוכח מקיומן. יש להניח שכמו שאר החפצים בכיסי הן התערבלו למחרת בכביסה, ואם לא תקעו את גלגלי המכונה, בוודאי זרמו בנחל שורק מערבה והושבו לים. אולי שימשו שיניים תותבות עבור כריש אחר.

כעת, ידעתי, אבא היה עובר להסביר על ים תטיס, שרק המאובנים והוא זוכרים שהיה כאן פעם. גדול הימים על פני כדור הארץ, החל לסגת לפני שישים וחמישה מיליון שנה ולא חדל לרדת גם כשהגיע אל "גובה פני הים", כפי שמעיד השלט הסמוך. לבסוף נעלם בעומק השבר הסורי אפריקני. שם, במרכז השבר, יש בור ענקי, כמו חור ניקוז באמבטיה, והוא שאב לתוכו את המים מכל עבר, עד שיום אחד נסתם ונותרה שלולית חמה ושמנונית בעומק ארבע-מאות מטר.

מתוך הסלעים הגבוהים של עין קלט בוקעת אמת מים עתיקה. כאן נהגנו להסביר על קו פרשת המים הגיאולוגי ועל מעין שכבה. אמנם אני לא לקחתי חלק בדברי החוכמה, אבל לקראת סוף ההסבר, כשניתן האות, הייתי הראשון לזנק אל המים. "צריך להוציא אוויר מהריאות ואז תתאפשר הציפה על הגב." אבי היה מסביר ואני הייתי מדגים. יכולתי להפליג על המבטים המעריצים עד ים המלח. אפילו העזים שליחכו עשב בצדן האחד ופלטו גללים היישר למים מצדן האחר, לא הפריעו לי. המצלמות הוסטו ממני לכמה רגעים כשעברנו ליד בתי הבדואים - הילדים שעברו ממול, שערם פרוע וכפות רגליהם קשוחות הרבה יותר משלי, האפילו עלי, אבל רק לכמה רגעים.

לעת ערב היינו מגיעים לאכסניית מצוקי דרגות. עובדי המקום היו מתריעים בפנינו שבאזור חיים נמרים ולכן יש להישמר מללכת לכד בלילה - בעיקר ילדים קטנים. "כמו זה", אמרו והצביעו עלי, מאחר שהייתי הילד היחיד בקבוצה, מעט יותר גבוה מגדי

יעלים. התיירים הנהנו בדאגה. אני חושב שכבר אז ידעתי שזהו טריק שיווקי יותר מדאגה לשלומי. סכנת הנמר הטורף חלפה עשרות שנים קודם לכן, או שמעולם לא הייתה קיימת. האזהרה, יותר משנועדה להבטיח את שלמות גופי, נועדה לגרות את החך הקולוניאלי של התיירים, ואגב כך להסתיר את הסכנה האמתית, האינתיפאדה שמתוללת בערים הפלסטיניות הסמוכות.

לא היו אלה נמרים כי אם נמרה, בשם שלומציון. היא נקראה על שם מלכת החשמונאים הגדולה, וכמוה הייתה שריד כמעט אחרון לשושלת מפוארת. היא שרדה ציידים, כבישים מהירים ודלדול שטחים, וחיה חיים של מנוסה מתמדת. כמו הכריש קפוץ השפתיים מים תטיס, הדוב הסורי האחרון בחרמון או התנין האחרון בנחל התנינים, היא נועדה להשמיע את יללת הנמר האחרונה במדבר יהודה.

שלומציון נולדה בשנה שבה נולדתי אני, בת גילי הייתה. האפשרות שהעלו עובדי האכסניה - לקבל ממנה ביס - לא רק שלא הרתיעה אותי, היא אפילו קסמה לי. באחד הטיוולים לבד עם אבא, בצהרי יום, פגשנו איש עם אנטנה גדולה. הוא סימן לנו לשתוק והצביע על מערה בקיר הוואדי כמה מאות מטרים לפנינו. שלומציון נחה שם את מנוחת הצהריים, אסור להפריע לה. בחלוף שנים, כששלומציון ואני היינו בני חמש־עשרה, מצאו את גופתה במערה בנחל משמר. שחוקת שיניים וערירית הייתה במותה, ואני אז כבר למוד ניסיון, יודע שיש מי שמתים בגיל כזה.

ביום השני של הטיוול היינו קמים בשלוש לפנות בוקר. כל מטייל קיבל סנדוויצ'ים עם חמאת בוטנים, מלפפון ותפוח, ועלה למיניבוס בדרך למצדה. בחושך של טרם זריחה הובלנו אבא ואני את הגרמנים בשביל הנחש המתפתל אל ההר.

פעם הצטרף למסע תייר קשיש. בחברה להגנת הטבע, שכבר הייתה מרוששת מתביעות מטיילים, חששו שלבו לא יעמוד לו בעלייה. הוא סירב בתוקף לעלות על הרכבל וכדי לוודא שזכויותיו יישמרו הצביע עלי ואמר: "אם הילד מטפס, אז גם אני."

כתמיד צעדתי בראש הקבוצה. אור ראשון טרם עלה, ואני כמו גשש מדלג על אבנים ובודק אם השביל בטוח למעבר. הגענו לפסגה מתנשפים ומזיעים, מקדימים את השמש בדקות אחדות. רק אז הבחין אבא שהקשיש לא נמצא בינינו. כבר התארגנה משלחת חילוץ, וראיתי עצמי כמועמד טבעי להוביל אותה, כשלתע הקשיש והשמש עמדו ביחד בשער ההר. הוא הניף את מקלו אל על, והיא שלחה קרן בין הסדקים בחומה. מבלי להתנשף אמר שהוא בן שמונים ושתיים שנים. מאותו רגע הפכנו לחברים טובים, והלכנו בסוף הקבוצה, מדברים בעזרת סימנים וחולקים בנדיבות את ההערכה והחיוכים של התיירים האחרים.

מאז נהג אבא לספר עליו בכל פעם שנסענו עם תיירים בדרך למצדה. בעזרת הסיפור על הקשיש שאמר "אם הילד מטפס, אז גם אני", הוא היה מוודא שאיש לא יעז לבקש לעלות למצדה ברכבל. כשהיינו מתיישבים בפסגה, היו הַטְּרִיסְטְרָמִיּוֹת, ציפורים שחורות הייחודיות למדבר יהודה, מזהות את הפוטנציאל התיירותי שלנו. מכל פינות ההר הן היו מתקבצות, מקפצות בינינו ומתחננות לפירורים. את הנדבות הראשונות הן קיבלו מידי - פירורי לחם שזרקתי להן קרוב יותר ויותר לרגלי התיירים, ותוך זמן קצר היו הנוכחים כולם פורשים את מרכולתם. הצעות כמו לחם עם קוטג' וגבינה נזנחו לטובת לחם עם ריבה או חמאת בוטנים. הציפורים היו מתרצצות בינינו, מתקשות לבחור. עננת אבק קטנה מיתמרת מבין רגליהן, והמקורים היו פולטים ציוצים של התרגשות בלתי נשלטת.

הרגשתי דומה להן, מין אנדמי של ארץ ישראל. אהבתי טיולים וטבע, אבל לא פחות אהבתי גם את הטלוויזיה. הורי דאגו שאני לא קורא מספיק ספרים, ובאחד הימים קיבלתי פיתוי ארוז באריזת מתנה. כבר ממגע ראשון היה אפשר להבין במה מדובר - אריזה דקה ומלבנית עם מעטפה מודבקת אליה. גם ההבטחה כי "יש פתק החלפה" לא הייתה בה נחמה. קרעתי את העטיפה, מבלי להסתיר את חוסר שביעות רצוני. תמונתה של מצדה נגלתה על כל עמוד השער עם הכותרת: 'אני זוכר את מצדה' מאת גלילה רון-פדר.

שני מקורות יש לסיפור מצדה, נכתב בפתיחה של הספר: "המקור הראשון הוא כתביו של ההיסטוריון יוסף בן מתתיהו, שחי וכתב באותם ימים; המקור השני הוא הממצאים הארכאולוגיים שנמצאו בחפירות שנערכו בימינו [...] על סמך שני המקורות: המקור ההיסטורי והמקור הארכאולוגי, נכתב הספר 'אני זוכר את מצדה'."¹

את המקור הארכאולוגי כבר הכרתי היטב - הארמון הצפוני ובתי המרחץ, מחסן האוכל ובית הכנסת שנחפרו בשנות החמישים. יכולתי לעצום עיניים ולהתהלך ביניהם, ידעתי אפילו לשרטט את הקו השחור שעובר לאורכם, זה שמפריד בין הקיר המקורי להמשכו המשוחזר. הקו הבדיל בין מי שניחן בדמיון של ארכאולוג לבין מבקרים חסרי מעוף, אלה שנוקקים לשחזור משום שאינם מסוגלים למשוך בדמיונם את הקירות, להרים את העמודים, לכסות את המבנים.

גם את המקור ההיסטורי של סיפור מצדה הכרתי, הספר 'תולדות מלחמת היהודים ברומאים' שאבא היה שולף מתיקו כשהיינו מגיעים לבית הכנסת העתיק. אז הוא היה פונה אלי, כנציג דור הבנים, ומספר

את אירועי הימים האחרונים למרד כמספר ביציאת מצרים. בסוף ההסבר הוא היה פותח בעמוד מסומן בפיסת נייר קטנה, ואלעזר בן יאיר, מנהיג המגינים על מצדה, היה מדבר מגרונו בגרמנית. אף פעם לא היה זמן לכל הנאום, תמיד היינו צריכים לעצור באמצע כי בתור לבית הכנסת עמדו אלעזר הספרדי, הצרפתי או זה הרוסי. את הדרך לחדר האוסטרקונים היו מנצלים התיירים כדי לשאול את אבא שאלות, וכשהם לא היו ניגשים, אני הייתי יכול להתעדכן בעוד סיפורים ואנקדוטות למתקדמים.

פעם אבא סיפר לי שהרמטכ"ל יגאל ידן, שחפר את מצדה, נהג לקיים עונות חפירות ראוותניות שבהן היה מזמין בני נוער, חיילים, מתנדבים מחו"ל ואנשי תקשורת לבוא ולחפור ביחד אתו. בכובע בוקרים ובנעליים צבאיות היה חושף בפניהם את תגליותיו ברוב הדר.

באחת ממסיבות העיתונאים על ההר נכח קיבוצניק אחד ושמו שמריה גוטמן. רעמה בן-גוריונית לראשו, ולרגליו סנדלים תנ"כיים. הוא ישב על אבן קטנה והאזין בקשב רב. כשפנה ידן לשאלות הקהל, שאל גוטמן ממקום מושבו אם מוכן ידן להזיז מעט את הסלע הניצב למרגלותיו, ושאם יעשה כן הוא ימצא ממצא היסטורי שטרם נחשף. ידן עשה כן, ורוח קלילה שלפה מתחתיו גזיר עיתון מקופל שהתפתל כמו נחש מופתע. ידן הרים את העיתון וכמה חרצני זיתים נפלו למרגלותיו. העיתון היה בן עשר שנים בקירוב, ובין דפיו ידן עוד היה רמטכ"ל. הממצא הלם בנוכחים; אמנם לא היה זה אוסטרקון ולא רצפת פסיפס, אבל זו הייתה עדות כי הרמטכ"ל ידן, למרות מאמציו להיזכר כמגלה מצדה, לא היה הראשון שחפר בה. קיבוצניק בסנדלים תנ"כיים קרא כאן עיתון, אכל זיתים והפך את האבנים הללו לפניו.

ימי שני חיי

גם לחורבן הבית שלי יש מקורות ארכאולוגיים וכתובים. גם לנו יש מבנה וקירות, שירותים ובית מרחץ. יש לנו גם ספרים, מכתבים ומדפים עם תמונות ששרדו את פגעי הזמן. אבל לכל אחד מאתנו יש מקור נוסף, כזה שלא קיים במצדה. לכל אחד מאתנו יש הזיכרונות שלו, ואת אלה הוא שומר לעצמו.

בשנים האחרונות אני מנסה להלך בין הזיכרונות שלי מהתקופה שקדמה לחורבן. להיות כמו הארכאולוג הראשון על מצדה. לחשוף את הקירות והחדרים שהדחקתי, להזכיר לעצמי את הבית שהיה. אבל בניגוד למצדה, שעמדה כמעט שוממה מאז הסתיים המרד ועד שנחפרה לראשונה, האתר הארכאולוגי המכונה ביתנו נבנה מחדש. קירותיו נצבעו, רצפתו הוחלפה, ובאבנים שנפלו נעשה שימוש משני. במקום הזיכרונות הישנים צמחו חדשים. ככל שאני מתאמץ, אני מבין שאיני יכול כבר למתוח את הקו המפריד את החלק שבו מתחיל השחזור. לעולם לא אוכל באמת להלך בבית הזה כפי שהיה.

כואבת במיוחד המחשבה שאפילו חוויית ההיזכרות עצמה, הנבירה הראשונה בזיכרונות, ייחודית ואין היזכרות אחת דומה לקודמתה. כל שליפה של זיכרון, כל חשיפה של ממצא לאוויר העולם משנה את הרכבו לתמיד. ככל שיתאמץ ידין לא יוכל להיות גושמן, וככל שאתאמץ לא אוכל להיות הילד שנזכר באירועים האלה בפעם הראשונה.

בתוך תל הזיכרון הזה יש שכבה אחת יוצאת דופן. היא נראית כאילו נותרה בשלמותה, כמו רצפת אבן שמעולם לא נסדקה. כל זיכרון, גם הרגעי ביותר, יכול להיות מתוארך על פיה. השכבה הזו מובחנת במיוחד, וגם נקייה בצורה חשודה – תלי האבק, שחיקת הרוחות וזרמי המים שעברו עלינו לא נגעו בה. גם עשרים וחמש

שנה אחרי היא בהירה עד שכמעט ניתן לראות את ההשתקפות שלי בתוכה. אני בטוח שגם היא התעצבה, בוודאי השתנתה, אבל בניגוד לזיכרונות אחרים, כל פעם שהיא עולה בי היא דומה יותר לתמונה מאשר לזיכרון.

29 באוקטובר 1992

באחר הצהריים של יום חמישי חזרתי מחוג הכדורגל. הגעתי הביתה מיוזע והתיישבתי על הספה מול הטלוויזיה. הטלפון צלצל ומיהרתי לענות. מעברו האחר של הקו אמר קול נשי שמדברים מבית-חולים הדסה ושאל אם אחד ההורים נמצא.

"אבא, יש לך טלפון," קראתי ממקום מושבי. שמעתי את כורסת העבודה שלו נעה לאחור בחריקה, ואת צעדיו מתקרבים. כשהגיע העברתי לו את השפופרת והשארתי את עיני תלויות בפניו. הוא שתק. השיחה ארכה זמן קצר אבל פניו השתנו לכלי הכר. כשהוריד את השפופרת אמר שעליו ללכת לבית-חולים, הוא ביקש שנמסור לאימא שתבוא גם היא לשם.

כשאימא חזרה הביתה אמרתי לה שאבא הלך לבית-חולים הדסה וביקש שתבוא גם כן. היא שאלה מה קרה, עניתי שקרה משהו ליעל. פניה של אימא התעוותו כמו פניו של אבא לפני כן.

נשארתי בבית עם אורי אחי הקטן. הוא היה אז בן תשע, אני כמעט בן שלוש-עשרה. יעל הייתה בת שש-עשרה וחצי. ראינו בשקט טלוויזיה. אולי הוא ציפה ממני להסברים, לפרשנות של האירועים. לא יכולתי לספק הסבר משום שבעצמי לא הבנתי דבר. בערב אבא חזר אלינו. הוא סיפר שיעל הייתה מעורבת בתאונת רכבת, היא חטפה מכה חזקה בראש ומצבה קשה. לא ידעתי מה להגיד. מאחורי ראשו ריצד בטלוויזיה המשחק של מכבי תל-אביב נגד חובנטור

בראלונה. אמרתי: "לפחות מכבי ניצחה."

כשהייתי קטן אבא ואני נהגנו לקרוא ביחד חוברות של נשיונל ג'יאוגרפיק באנגלית. אני הייתי בוחר מבין התמונות את המעניינות והוא היה מתרגם לי את הכתוב. כשאבא אמר שיעל נפגעה בחלק האחורי של ראשה, כנראה מאבן שנחבטה בה, הלכנו לחפש בין החוברות את זו שמספרת על מבנה המוח. מצאנו שרטוט של מפת מוח, כמו המפות שבאטלס. בחלק האחורי של הראש, איפה שיעל נפגעה, נמצאים מרכזי הזיכרון. אמרתי בלבי שאוכל לחיות עם אחות שזוכרת פחות.

בפינת החדר עמד תיק בית־ספר קטן ועליו כובע של 'מוסך עופרי'. אמנם התיק היה עדיין נטול סנדוויץ', אבל כבר המתין לשעת בוקר מוקדמת, אז הייתי אמור לצאת למסע בר מצווה כיתתי למצדה. סוד גלוי היה שההורים אמורים להפתיע אותנו על ההר ולחגוג אתנו את ההעפלה. חיכיתי לטיול הזה, וגם באותו רגע לא עלה על דעתי שלא אצא אליו. הנחתי שאקום בבוקר והדברים כבר יסתדרו מעצמם.

יוחנן

יוחנן הוא שם הילד גיבור הספר 'אני זוכר את מצדה' שקיבלתי. הוא התחבא בצינורות המים עם שתי אימהות ועוד כמה ילדים. הוא הכרונולוג האמתי של סיפור מצדה. שלא כמו סופר מצדה יוסף בן מתתיהו, הוא יוספוס פְּלוֹוִיוס הבוגדני, ששמע את הדברים ברומא. יוחנן היה נער מבני המגינים. דרך חרכים בחומה ראה את המצור המתהדק. מאחיו הגדול שמע פרשנות אופטימית על עמידת מצדה, ובעיני אמו זיהה חרדה גדולה. כמו עיניו ראה עבדים יהודים שהובאו לבניית המחנות, כיצד אולצו באיומים להניח על המדרון המערבי של ההר בדים שתי וערב, ועליהם פיזרו טונות אדמה עד שקמה להר שלוחה מלאכותית. יוחנן הבחין באיל הניגוח נישא כמו

מלך בידי עבדים יהודים ומורם עד שקרנו נקשה בחומה. הוא שמע את הגזע מנפץ את חומת האבן ואת האבנים המתגלגלות במדרון. יוחנן חש בייאושם של המגינים. הוא שמע את אלעזר בן-יאיר קורא אליו את כל הגברים, בהם גם אביו ואחיו. הוא לא שמע את הדברים שנאמרו ביניהם, אבל ידע כי "הם לא דיברו על כניעה. לפי תנודות ראשיהם ידעתי זאת; לפי המבטים שקראתי בעיניהם; לפי זקיפות קומתם." כשסיימו את ההתייעצות פנה אלעזר אל ההמון ודיבר אל לבם.

את נאום אלעזר זיהיתי מיד, זהו אותו נאום שאבא שלי הקריא בבית הכנסת. אמנם עבורי זה היה תרגום מעט ארכאי מהמקור בגרמנית, אבל את רוח הדברים הכרתי היטב: "הוי גיבורי התהילה. הן מני אז קיבלנו על עצמנו שלא לעבוד את הרומאים וגם לא אדונים אחרים, זולת אלוהינו לכדו, המושל באדם באמת ובצדק. והנה הגיעה השעה להוכיח את אמונתנו [...] יודע אני כי הרומאים יתעצבו אל ליבם אם לא יתפשונו חיים, ויתאכזבו משלא ימצאו שלל. רק את הצידה נשאיר להם, היא תהיה לעדות אחרי מותנו, כי לא מתנו מרעב, אלא בחרנו במוות, כי העדפנו להרוג את עצמנו כמו ידינו, ולא לחיות חיי עבדות!"

אלעזר שכנע את אנשיו והם החליטו להתאבד כולם. יוחנן ברח עם אמו למחבוא שהכין מבעוד מועד. הספר מסתיים במילים: "דממה ירדה על מדבר יהודה, כאילו גם הוא עמד דום והצדיע ללוחמיה הגיבורים של מצדה."²

הייתי בן אחת-עשרה כשקראתי את 'אני זוכר את מצדה'. תמונות הממצאים הארכאולוגיים שפוזרות בין דפיו העידו כי מדובר באמת לאמיתה. הסיפור היה מפורט יותר משהכרתי, יוחנן היה קרוב כל כך עד שיכולתי לראות את עצמי מתבצר במצדה. זה היה מפחיד אבל

גם מגרה את הדמיון. גמעתי באותן שנים סיפורי קרבות וסיפורי גיבורים, ושוב ושוב נפלתי בגבורה, במצדה או בגבעת התחמושת, בתל חי או בניצנים.

יום שישי

קמתי כמדי בוקר ויצאתי לסלון. אולי שכחתי את שהתרחש בליל אמש, אולי חשבתי שזה היה חלום. במקום ההורים הופיע זוג חברים. הם סיפרו שהורי היו צריכים לנסוע לבית-חולים ושאלו אם אני רוצה משהו לאכול. נראה היה שבכל פעם שאני מסב את המבט קורה משהו חדש, וכמו במשחק 'דג מלוח', בכל מבט התמונה משתנה לחלוטין. מיד התעוררה דאגתי הגדולה ביותר - מה עלה בגורל הטיול למצדה.

הסתבר שבזמן שאורי ואני קפאנו מול המשחק של מכבי, ההודעה עשתה מסע מופלא: היא יצאה מהטלפון בביתנו, הגיעה לביתו של סבא, ואולי לביתם של שניים-שלושה חברים של ההורים. משם, מבלי שאף אחד מאתנו דאג לכך, התפצלה לכמה נתיבים חדשים, וכל אחד מהם התפצל לעוד ועוד כיוונים. עד סוף הערב כבר הגיעה ההודעה לביתם של כמעט כל בני כיתתי וגם למורים בבית-הספר ולמנהלת. שם היא כנראה נעצרה לרגע, התגלגלה ביניהם, ואז בשעת לילה מאוחרת חזרה אל בתי החברים: "הטיול למצדה בוטל. על הילדים להגיע במקום זאת לבית-הספר."

ממדי האסון החלו להתבהר. המחשבה שניקרה בראשי הייתה שבני השכבה שלי הולכים לבית-ספר בגללי. "הטיול למצדה בוטל", הדהדו המילים באוזני. לא רציתי שיבטלו את הטיול, ובטח שלא בגללי. אני זוכר שהתיק שלי עוד עמד בפנינת החדר כמה ימים, כנאחז בתקווה שהסדר יחזור על כנו. לבסוף אזלה התקווה, והוא פורק ובותר וחלקיו

נשלחו אל כל קצוות הבית.

יחד עם זוג החברים של הורי הופיעו בבית גם מטעמים. שוקולד למריחה, בגט טרי, עוגות אפויות, חטיפים יוקרתיים. הם שאלו אם אני רוצה שיפרסו לי מכל הטוב הזה. אמרתי שאני רוצה ללכת לחבר. בחרתי בעידו, שהוריו לא היו מיודדים עם הורי, קיוויתי ששם אוכל להתחבא מכל ההמולה. הוא פתח את הדלת, ומיד הבנתי שלא רק שהוא יודע שאחותי בבית-חולים אלא גם הכינו אותו היטב לפגישה אתי. הוא עדיין היה חבר שלי, אבל אני כבר הייתי אחיה של נערה השוכבת בבית-חולים. הלכנו לשחק כדורגל, אחר כך ראינו טלוויזיה, אבל יעל נדבקה לבגדים ולא ירדה. לפני הצהריים אמרו הוריו של חברי - עד אז נדמה לי שהם לא הוציאו מילה - שההורים שלי יבואו עוד כמה דקות לקחת אותי.

ממתי מודיעים לי הורים של חבר על הכוונה לבוא לאסוף אותי? ומדוע ההורים באים לקחת אותי ביחד? הרחתי שמשו לא בסדר, אבל למדתי ביממה האחרונה שחושי לא שווים הרכה. למשמע מנוע הסובארו סטיישן הישן שלנו זינקתי ממקומי. ירדתי במהירות במדרגות והורי יצאו לקראתי. שמחתי לראות את שניהם. רצתי לזרועותיה הפרושות של "ההודעה", מבלי להבין את מה שכבר היה נהיר לכולם. הורי קיבלו את פני ואמרו בפשטות: "יעל נפטרה."

זרקור רושף אור חזק נדלק מעלי וסנוור אותי כהוגן. לא ראיתי כלום אך יכולתי לחוש את המבטים ננעצים בי: ההורים המצפים לתגובה, עידו מחלון ביתו. ילדים אחרים בשכבה, מורים, יועצת, עדים לתאונה. ירושלים כולה. כולם מביטים לעברי. מבעד לאורות המסנוורים הבחנתי בדלת האחורית שהייתה פתוחה. נהג דמיוני עמד לידה וחיכה שגיבור השעה, הילד הפתי שרץ אל זרועותיה הפתוחות של ההודעה, ייכנס אחר כבוד פנימה.

זינקתי פנימה ונכנסתי הכי עמוק שאפשר, נצמדתי לדלת הנגדית והתכווצתי. התחפרתי בתוך המערה הראשונה שנקרתה ברכי ומשכתי את אבן הגולל מעל לראשי. קיוויתי להישאר מחופר שם עד שייעלמו כל הזרקורים כולם. עדיין האמנתי שאם אחכה שם די זמן יוכלו הורי, שהביאו עלי את הבשורה הזו, לכבות אותם. הם לא עמעמו את האורות, במקום זאת הם נכנסו לאוטו וגירדו אותי מהדלת. צלצל של דייגים כמו נתקע בי, נתלשתי ממקומי. בין זרועותיהם לא ידעתי אם אני מנחם או מנוחם, חשתי שעלי להתעשת, בשבילי, בשבילם.

לפתע התאונה המזורה של אחותי, ואפילו הבושה שאחזה בי, לא היו האיום הגדול ביותר. באופן הפציעה סכנה חדשה ומפחידה הרבה יותר. השתחררתי מהחיבוק של הורי ושאלתי: "אתם תחזרו לחיידך?" זו לא הייתה שאלה, זו הייתה דרישה של ילד שביממה האחרונה איבד לחלוטין את חושיו וכעת, ולרגע אחד, הוא הצליח לראות את הענן המתעבה מעליו.

בתקופה שלאחר מכן ייסרה אותי השאלה הזו. מולי ניצבו שני הורים שזו עתה איבדו את בתם הבכורה, ואני, חסר סבלנות, דאגתי לגורלי שלי. עם השנים למדתי גם לאהוב את צווחת הגוזל שלי. בפעם הראשונה בכל השתלשלות האירועים הזו הדבקתי את ההתרחשויות, הבנתי את הסכנה ופעלתי כמו שפועלים לאחר רעידת אדמה - וידאתי קודם כול שקירות הבית יציבים דיים כדי שאוכל להישאר ביניהם.

בחודשים שלאחר מכן אספתי חיוכים ראשונים. כמו הורים שאוספים את חיוכי ילדיהם אספתי את חיוכי הורי. עבורי אלה היו עדויות קטנות וחשובות שהחיים ממשיכים. ההורים שלי עוד יחיכו איך-ספור פעמים, הם אף יזכירו לי את אותה שאלה בכמה רגעים מאושרים בחיינו. אז יאמרו שבין השאר הייתה זו השאלה ההיא שגרמה להם עצמם להתעשת.

הבית המשיך להתמלא באוכל מוכן ובאנשים מרציניים שבאו אתו. רצייתי לברוח בכל מאוּדי אבל לא ידעתי לאן. מקומות המסתור הצטמצמו בהדרגה, וכמו מגיני מצדה נסוגתי לאחור עד שהתבצרת בחדרי. חיל מצור רומי צבא על דלתי, דודים ומנחמים אחרים נהדפו בנחישות, אך היה ברור שלא אוכל להתבצר במבצרי זמן רב. לא הייתה באמתחתי אספקה, וגם לא טלוויזיה.

ספרתי את השעות שעברו מאז מותה של יעל, ידעתי ש"זמן מרפא פצעים" וחיכיתי שזה יקרה, אבל לא ידעתי כמה זמן צריך לעבור, והשמש עוד לא שקעה על היום הנורא הזה. אנשים אומרים שהם זוכרים אסונות כאילו קרו אתמול. אני זוכר שממבצרי חשבתי שזה באמת קרה אתמול. החלב שיעל שתתה עדיין במקרר, הלחם שאכלה עדיין בארון והמגבת שלה תלויה במקלחת. את הפריטים הכרתי, אבל הבית היה זר לי לגמרי. גם הקולות המוכרים מהסלון נשמעו כעת זרים ומשונים.

עוד לא חלפה יממה וכבר הוקמה בבית אנדרטה מרכזית. החדר של יעל בכניסה לבית הפך בן-רגע מחדרה של נערה מתבגרת למקום שלידו נעמדים אנשים מבוגרים, עוצרים ומתייחדים. בחדר הזה הייתה כלואה מתבצרת נוספת, לאקי קראו לה. בשנות חייה הקצרות לא ראינו אותה הרבה פעמים, אבל ידענו על קיומה בזכות כלי האוכל שהתרוקן מדי לילה ו"מזכרות" קטנות שהקפידה להשאיר על הרצפה, ממש ליד ארגז החול המיועד לה במקלחת. היא הייתה חתולה צחורה, שסבלה מלידתה מהפרעת חרדה קשה. כל דבר הפחיד אותה, צחקנו כשזנבה היה מזדחל מאחוריה ומבהיל אותה עד אובדן נשימה. היא הייתה נמסרת מביתנו כבר מזמן, אילולא כרתה בילדותה ברית עם יעל. החדר שלהן היה מבצרה, המקום היחיד שבו הרגישה בטוחה, והברכיים

של יעל היו מקור הנחמה ומושא הגרגורים היחיד בחייה. באותו יום לאקי נתקעה מתחת למיטה בחדר של יעל. דמינתי אותה נצמדת לקיר הבית, קצה השמיכה של יעל משתלשל מהמיטה שמעליה, והיא נועצת בה ציפורניים רועדות. אף פעם לא היה לי קשר מיוחד עם החתולה של יעל, אבל באותם ימים, משני עברי הסלון, חשתי שמתפתחת בינינו אחוות נצורים. את הלל הבית שבינינו מילאו אנשים וגינונים שלא היא ולא אני הכרנו.

קיץ 2013

אני יוצא לפנות בוקר מהבית ונוהג בכביש לערד. ערפל מכסה את הכביש, ושיירת אוטובוסים חוסמת את התיב כמו עדר פילים. אני חושש שקמתי מאוחר מדי, שאחמיץ את הזריחה. הגרמנים של אבא, הם אף פעם לא איחרו לקום. כשהיינו מגיעים לפסגה השמש עוד הייתה מתייגעת במעלה הרי מואב, ולנו נותר זמן להשיב את הנשימה ואף להאכיל טריסטרמיות.

הכביש מתפתל כמו שביל הנחש. מאחורי כל פיתול מחכה צללית שנראית בדמדומי השחר כמצדה, ומתגלית כגבעה מחודרת. כשהשיירה נעצרת לבסוף, מופיעה דמות לילית במשקפי שמש, שאור השחר הראשון בוהק מדי בשבילה. השומר גובה את עלות הכניסה ובתמורה מגיש לי פרוספקט ירוק ועליו תמונת מצדה. רק אז אני מבחין בענק הגדול שמשגיח מעליו. אנחת רווחה יוצאת מפני. מצדה, שלא כמו מקומות אחרים מילדותי, לא התכווצה. היא נותרה הענק הדומם שהייתה.

האוטובוסים כבר ממלאים את החניה. כמה קבוצות הקדימו לעלות בשביל הסוללה. העלייה בשביל הזה ישרה ומהירה, ולא אורכת יותר מרבע שעה. שרוך ארוך של ממהרים-לזריחה נמתח לאורך

המעלה עד שלא ניתן לדעת מתי נגמרת קבוצה אחת ומתחילה הבאה אחריה. מהצד הזה, המערבי, של ההר לא רואים אם השמש כבר זרחה, והמדריכים מאיצים בחניכים להזדרז.

למעלה מסתבר שלא איחרתי את המועד. מאות תיירים נמצאים כאן ופניהם מזרחה. זה האתר המתויר ביותר בישראל – 800 אלף מבקרים פוקדים אותו מדי שנה, רובם בקיץ בשעות הזריחה. השמש מתמהמהת, כמו כוכבת מנוסה, נותנת למעריצים לחכות קצת.

ההר הצית את דמיונם של צעירים כבר בשנות העשרים של המאה שעברה. בשנת 1923 תרגם י"נ שמעוני את 'תולדות מלחמת היהודים ברומאים' לעברית עדכנית, וב־1927 כתב יצחק למדן את הפואמה 'מסדה'. סיפור מצדה, שכמעט לא הוזכר בקהילות היהודיות עד אז, היה לאחד המיתוסים המכוננים של החברה הישראלית. משלחות בני נוער יצאו במסעות רגליים ארוכים אל ההר, והטיפוס לפסגה אף גבה כמה קורבנות. על פסגתו קראו חלקים מהפואמה: "פתחי מסדה שערייך ואבואה הפליט" או "בן יאיר שוב יתגלה, הוא לא מת, הוא לא מת!" וגם נשבעו "מסדה שנית לא תיפול".

ב־1942, כשהכוחות הגרמניים הגיעו עד אל־עלמיין בגבול מצרים ומעל היישוב היהודי בארץ ישראל ריחפה סכנת כיליון, הגו מנהיגי היישוב תוכנית גבורה למלחמה בנאצים המתקרבים – 'מצדה בכרמל' היא כונתה. כשנה לאחר מכן, בסיקור מרד גטו ורשה, תואר בעיתונות קרב המורדים האחרון כמצדה של ורשה.

ההשפעה של סיפור מצדה על הציונות הייתה חלק ממערך ההדרכה של אבא ושלי. לא רק את הסיפור ההיסטורי ביקשנו להגיש לתיירים, אלא גם את הקשרו הציוני. לי היה תפקיד חשוב בתוך המערך הזה, הייתי נציג הצברים, נושאי הזיכרון שהם גם חלק ממנו.

הייתי חוליה בשלשלת. "מני אבות אלי בנים", כתב למדן בפואמת 'מסדה'. "כך נמשיכה השלשלת, לא נותקה עוד השלשלת."

ויכולו השמים והארץ

בערב אותו יום שישי היינו אמורים לאכול ארוחה משפחתית אצל סבא וסבתא אליס, אשתו השנייה של סבא (אימא של אבא שלי נפטרה לפני שנולדתי).

לאחר הלילה והבוקר שעברנו נראה היה שכל תוכן מחיינו הקודמים אמור להימחק וכל התכנונים והתוכניות בטלים ומבוטלים, אבל הארוחה נקבעה זמן רב מראש וסבא היה יִקָּה. גם לא היה טעם לבטל, הרי לאף אחד לא היה מושג מה עושה משפחה בערב לאחר מות בתה הבכורה. אני שמחתי להתיר את המצור על חדרי ולו לכמה שעות.

"אופנבכר מדבר", כך היה עונה סבא שלי לטלפון. קצר, ענייני, מפרט של מידע רלוונטי בלבד, כאילו אומר: "יש אופנבכר אמתי אחד בסביבה, והוא שמדבר." ומה יהיה אם אבא שלי ירצה להיות יום אחד "אופנבכר מדבר", או אפילו אני?! ומה יקרה אם סבא יתקשר?! היה ברור שיש באמת רק אופנבכר אחד במשפחה, כזה שהגיע מגרמניה. עבור שאר בני המשפחה ה"אופנבכר" שמודבק לשמם הוא רק יד ושם למה שהיה ולא למה שאנחנו.

"אופנבכר" נולד בגרמניה, הוא נאלץ להצדיע פעם אחת במועל יד בטרם ארז את מזוורתו ועלה על האונייה לפלסטינה. אף שסלד מהנאצים, ואף החזיר להם את הפספורט ככעס אחרי השואה, על התרבות הגרמנית הוא אף פעם לא ויתר. ארון הספרים בסלון ביתו היה עמוס בגרמנית, ומחברות קומפוזיטורים גדולים היו מונחות על הפסנתר. כל שנה בקיץ הוא היה נוסע עם סבתא אליס לנופש בשווייץ, קרוב לערש התרבות, אבל במרחק בטוח מהגרמנים.

כישורנו הגדול ביותר של סבא היה לספר סיפורים. הוא היה מקור בלתי נדלה לכאלה וגם הכוכב הבלתי מעורער של כמה מהם. הסיפורים המשפחתיים, גם אם השתנו לאורך השנים (והם השתנו), היו המיתוסים של כולנו. אגדה משפחתית מוכרת סיפרה שבכל פעם שסבתי ביקשה להעיר את סבא משנתו, היא הייתה פותחת את דלת אחד הארונות לכמה דקות. היא ידעה שהפרה כה בוטה של סדרי עולם תזניק אותו ממיטתו והוא יידרש להשיב את הסדר על כנו. אגדה נוספת מספרת שבלכתו לקולנוע היה סבא ממתין שכולם יצאו ואז עובר בין השורות ובודק היכן המקום הנכון ביותר באולם. בכל אולם יש רק מקום אחד כזה. את ממצאי המחקר תיעד בפנקס קטן שהכיל את דירוג הכיסאות הטובים בכל אולמות הקולנוע בירושלים. הפנקס, אם לא היה נופל יום אחד בטעות לאסלה, היה בוודאי הופך לפריט אספנות בין הסיפורים המשפחתיים או שהיה נקלט בספרייה הלאומית בגבעת רם.

מה עניינו של פנקס לאסלה? ובכן, זה קשור לסיפור אחר. יום אחד, כשסבא התיישב בבית הכיסא, האסלה שלא כמנהגה השמיעה את היצירה 'משיח' מאת הנדל, זו שנפתחת ב"ה-ל-לוליה, הללויה, ה-ל-לויה". אופנבכר, שהיה מורגל ביצירות קלאסיות המתנגנות במקומות אחרים בביתו, ניתר ממקומו בבהלה כה גדולה והפנקס זינק מכיסו ונפל תחתיו. פרץ צחוקם המתגלגל של אבא וסבתא, שמזימתם לסגור מעגל חשמלי מתחת לישבנו הצליחה מעל המשוער, נשמע בכל הבית. סבא נפל קורבן למתיחות רבות כמו זו, הוא גם נהנה מהן מאוד. אף כי חָלַק עליהם בשאלה אם חדר השירותים ועסקיו בו הם האקלים הראוי לסאטירה - המאמצים, היצירתיות והמוזיקה הקלאסית היו ראויים להערכה בעיניו. באותו ערב שישי מול סבא וסבתא אליס, התגלית המעורדת

היחידה הייתה שהבית עומד על תלו. למרות החורבן שנזרע בביתנו שלנו ולמרות ענני האבק שרק התחילו להיתמר מעל משפחתנו, קירותיו של הבית הזה נראו יציבים. זה היה סימן ראשון שהעולם הישן לא חרב לגמרי. למעשה הוא היה כה משכנע באיתנותו, עד שלרגע חלפה בי התקווה שאולי על הבית הזה, הבית של סבא שכבר איבד בעבר לא מעט, אולי עליו פסחה ההודעה.

אל מפתן הדלת הגענו ארבע נפשות. שתיים סחוטות וקרועות מבפנים (אבל נדרשות לנסות ולחייך), אחד שעדיין מנסה להשיג את מרוצת השליח עם ההודעה, וילד נוסף, צעיר, שלא ברור מה הוא יודע ומה הוא מבין. קריאת "יבוא" חדה בקעה מהכורסה בסלון. אורי ואני דחפנו את הדלת במהירות, ואכן הדירה, וסבא וסבתא בתוכה, עמדו על תלם. על השולחן כבר היו מסודרים הכלים במסדר צבאי מדויק, ערוכים להגן על כולנו.

כתמיד סבא התיישב בראש השולחן, ליד חלות מכוסות במפית, כמו ישנות תחת שמיקה. לאחר שבירך היה מסיר את המפית ומעיר את החלות בתנועת סכין על גבן. מבלי לומר דבר, היה מסמן אז לנו הילדים לגשת אליו אל ראש השולחן, להמליח את הפרוסות ולחלק למסובים. לא הבנתי הרבה מהמנהגים של סבי, אבל ידעתי שבביתו שוכנת המסורת. כל דבר נעשה שם פעם אחר פעם. לעתים כחלק משרשרת הדורות, משרשרת משפחתית, או במקרים מסוימים זו הייתה מסורת של סבא עצמו. התרבות הגרמנית הייתה אחראית לסדר ולזמנים, והמסורת היהודית הייתה אחראית לתוכן וללבוש. מבחינתו של סבא, היהדות שרדה אלפי שנים לא רק בגלל הקריאה של תלמידי חכמים בארון הספרים, אלא גם ובעיקר בגלל הסדר על המדפים שלו.

נדמה לי שהפעם כשסבא בירך, המילים "יִישֶׁבֶת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלָאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה" ננעצו בי. תקווה עוד קיננה בי שהשבת

תבלום את כל מה שברא אלוהים ביממה האחרונה. מותש מיום הקרבות הייתי מוכן להסתפק בקרב בלימה מוצלח אחד. בתמורה לעצירה ולו רגעית של המפולת, הייתי מוכן לחיות במצב הקיים – סבא עם קול שבור, וסבתא אליס שותקת, הורים עם עיניים אדומות ואח קטן שמתכל ודורש הסברים. הייתי מוכן לקבל הכול, מעכשיו ולתמיד, אם רק יובטח לי שהעולם יעמוד על תלו, שלא יקרוס מחר יותר ממה שקרס היום.

מעט מאוד מילים נאמרו באותו ערב, ואלה שנאמרו היו מדודות, כמו הילכו על בהונות מחשש לחדור לחלל שהשאירה בינינו יעל. אבל הארוחה הזו הייתה גם ראשית מסע ההישרדות של כולנו. היא נטעה בנו אמונה שאפשר לשרוד כמשפחה. הרי הסבים איבדו באותו היום נכדה, הורי איבדו בת בכורה ואורי אני איבדנו אחות, וכולנו יושבים לשולחן, לועסים וכולעים. פניו של סבי חרושות קמטים, עיני הורי דומעות, אבל יש מנה אחרונה.

יום שבת

בשבת בבוקר, בניגוד להבטחה של סבא, לא שבתנו מכל מלאכה. הורי הושיבו אותי לשיחה, וכבר ידעתי ששיחה משמעותה בשורה נוספת. הם סיפרו שבשעות הבוקר אתמול מצאו במגירות של יעל מכתבי פרדה שכתבה לכולנו. פני הבהירו שהדברים דורשים פרשנות נוספת.

“זה אומר שיעל התאבדה.”

עד עתה לא התעמקתי כלל במחשבה כיצד אחותי, האינטליגנטית והאחראית, מצאה את עצמה נדרסת תחת גלגלי רכבת. הסתבר שחוקרי המשטרה חשדו מההתחלה. לי ההסבר הזה, כמו כל הסבר אחר, נשמע בלתי סביר. “התאבדות” היא מעשה של אנשים חולים,

כאלה שאינן להם מה להפסיד, ואחותי חיה חיים טובים בחדר הסמוך. היו לה הרבה יותר חברים מאשר לי והיא לא סבלה משום מחלה. ההתאברות לא הייתה תשובה למה שקרה. זאת הייתה עוד מהמורה בדרך החתחתים הזו.

הורי נתנו לי מכתב שנשא את שמי, ויחד אתו גם עט כחול, מהעטים המיוחדים של יעל, מתנה אחרונה שביקשה לתת לי. את המכתב לא קראתי, יעברו כמה שנים עד שאאזור אומץ לכך, אבל את העט שמתתי בערמת הצבעים והעטים שעל שולחני. הוא היה כאחד העטים עבורי. לעובדה שזוהי "מתנה אחרונה" שביקשה אחותי המתה לתת לי לא ייחסתי כל חשיבות. הסופיות שאפפה את מותה לא הייתה נהירה לי לגמרי. מושגי הנצח וההנצחה, הטוענים בדרך כלל חפצים מסוג זה במטען רגשי כבד, היו די מיותרים מבחינתי. העתיד במילא היה לוט בערפל.

כשקראתי את המכתב לראשונה העט כבר אבד מזמן במערבולת העטים שבבית־הספר. אבל אני יודע שזה היה עט מיוחד - מצדו האחד כתב בדיו רגיל ואילו מצדו האחר מחק את עצמו. לאחרונה, כשדיברתי עם אחות של מתאבד והשווינו מתנות אחרונות, היא העירה שאחותי בחרה מתנה עם אירוניה, כי היא כרכה את חייה בחיינו ואז מחקה עצמה מתוכם. חשבתי שזו הבחנה יפה, אבל בזמנו לא היו לי המשאבים להבחין בדקויות בכלל. אם כבר למחוק, הרצון שלי היה למחוק אותה מחיי.

אני יושב על ראש מצדה, מחכה לשמש ונוזכר שבעצם גם בעבר רגע הזריחה היה די מאכזב. המרוץ במעלה ההר, התזזיתיות בחיפוש אחר העמדה הכי טובה, כל אלה היו נגמרים ברגע כמעט סתמי, בלי קסמים, אותות או מופתים. רק פיסה צהבהבה קטנה שמבצבצת

בנקודה אחת בשמי המזרח הגדולים. כהרף עין השמש הופכת לכדור לוחט ומסנוור שמעיר משנתם את זכובי ההר.

כמה הייתי מוטרד מביטול טיול הזריחה של השכבה שלי באותו יום שישי לאחר שיעל התאבדה. הייתי נבוך עד עמקי נשמת, לא ידעתי איך אוכל להראות את פני בבית־הספר. השכול היה רחוק ולא מובן, וביטול הטיול, לעומת זאת, מוחשי ואכזרי. שנאתי את העובדה שהטיול בוטל בגללי, שנאתי את הרחש מסביבנו, ובעיקר לא סבלתי את העובדה שהחור הקטן שנוצר במרקם החיים שלנו הלך וגדל עם כל תנועה וכל תזוזה שלי. ביטול טיול מצדה היה טביעת הרגל הבוטה הראשונה של ההתאבדות על חיי.

אני מקשיב לכפות הרגליים שמזיזות את האבנים הקטנות. קולות ששומעים רק במדבר. ממרחק כבר נשמעים קולות המדריכים שמתארים לקבוצותיהם את חיל המצב הרומי, את המצור שהניח פְּלוֹוּיוס סִילְבָּה, את איל הניגוח המטפס במעלה הסוללה. בבית הכנסת העתיק עולה אלעזר לנאום שוב ושוב.

באחת החפירות בהר נמצא זרע של תמר. להפתעת החוקרים, שמר הזרע (שזכה לשם "מתושלח") על כושר הצמיחה במשך 1,973 שנה. הוא הונבט בקיבוץ בערבה, הושקה במים מטוהרים וגודר בגדר גבוהה. אנשי תיירות פזלו אליו מאז היה עמוד לולבי קטן. האפשרות שצאצאיו יספקו תמרים מהזן שאכל ישו מנצרת או אלעזר בן יאיר ממצדה (תלוי לאיזה קהל פונים) העבירה רטט בכיסיהם. מתושלח גדל ובגר מינית. בוטנאים נמרצים מיהרו לסחוט את אבקניו, וסקרו את השבר הסורי אפריקני לאורכו ולרוחבו בחפשמ נקבה מתאימה. אבל סינדרלה לא נמצאה. כל נקבות התמר באזור השתנו גנטית והן אינן יכולות לקלוט נבג בן אלפיים שנה. מתושלח נותר לכדור בחלקה שנתפרה למידותיו, ממשיך לפזר את נבגיו לרוח.

במשך מאות שנים היו הרברים שנשא אלעזר בן יאיר חסרי רלוונטיות כמו הזרע של מתושלח. הספר 'תולדות מלחמת היהודים ברומאים', שהיה מקור כמעט יחיד לסיפור מצדה, נשמר בכנסיות משום הקרבה הכרונולוגית שלו למסורת הנוצרית ולחיייו של ישו. הפריחה המחודשת של סיפור מצדה התאפשרה הודות למציאות שהייתה מסוגלת להפיק ממנו תועלת. סכנת הכיליון שריחפה מעל היישוב העברי, החיפוש אחר מוות שיש בו גם נחמה, הם שהביאו לצמיחה המחודשת של סיפור מצדה. מיום שמצדה הונבטה מחדש, כמו אלפי ילדים, בני נוער וחיילים נשבעתי לה אמונים. אבל ביום שיעל התאבדה נגמר הרומן בינינו, ומאז לא רציתי כל קשר אליה. מבחינתי, כמו מתושלח היא יכלה לפזר זרעיה לרוח.

פעם כשנסעתי עם אבא באוטו, שאלתי איך הוא מתייחס לסיפור מצדה. "אחרי יעל, זאת אומרת." הוא ענה שמצדה אף פעם לא הייתה עבורו סיפור של התאבדות אלא של מסורת, חוליה בשלשלת. התוכן היה משני. הקשיתי והזכרתי את נאום ההתאבדות של בן יאיר. הוא חשב רגע, ואמר שהוא פשוט לא נכנס למקומות האלה. הניסיון לקשור את ההתאבדות להסבר, לפרש את המעשה, מוביל לשדה מוקשים של אשמה, כעס ומועקה גדולה. בריא הוא לא יצא משם.

תוכיח שאין לך אחות

ההלוויה הייתה אמורה להיערך בצהרי יום ראשון. אימא שאלה אם אני רוצה ללכת. מעולם לא הייתי בהלוויה לפני כן, אבל ידעתי שזה מקום שבו מבוגרים מתפרקים. כלל לא הייתי בטוח שמבוגרים שקורסים מסוגלים אחר כך לקום ולהמשיך ללכת. ידעתי שאור הזרקורים שוב יופנה אלי שם, שאולי אדרש לתמוך בהם. הייתי מסופק אם אוכל לעמוד במשימה. אבל יותר מכול פחדתי לאבד את מה שהשגתי עד

כה. בעמל רב אספתי מאז ההודעה שניות לדקות ודקות לשעות, וכבר היו באמתחתי יומיים וחצי של החיים שאחרי. כבר הצלחתי לבנות קירות דיקים וסכרים קטנים, למדתי היכן להתהלך ומאיפה לברוח. אף שכנעתי את עצמי שעיני הורי החלו להתייבש. המחשבה כי כל אלה עלולים לרדת לטמיון וכי הספירה תתחיל מחדש, הביאה אותי לעשות את הדבר היחיד שהוכח כיעיל באותם ימים – לטמון את הראש בחול. סירבתי בתוקף ללכת להלוויה.

אימא לא התווכחה, רק אמרה בעצב שאולי יום אחד אצטער על כך. שאלה מעשית עלתה מיד – מה אעשה בחלון הזמן שנפער? נראה שזו קצת חוצפה להרוויח יום חופש מכל המצב, ובעיקר לא רציתי מהמוות של אחותי כלום. לא מעוקצו ולא מדבשו. לו היה אפשר הייתי נכנס בשערי בית־הספר באותו יום כאילו לא קרה דבר, הולך לכיתה ומתחפר בה. אבל מאחר שיעל למדה שם, אבא שלי לימד שם ובכל מקום היו פזורים מוקשים ועמודי תאורה, בית־הספר לא היה מקלט מתאים לזמן ההלוויה. לכן האפשרות שהציגה אימא, להיפגש עם כמה מחברי בביתו של אחד מהם, נראתה למרות מגרעותיה כאופציה הגרועה פחות. ואם יש משהו שלמדתי באותם ימים, זה להתפשר על הגרוע פחות.

החברים שבאו לבלות אתי בזמן ההלוויה הרוויחו יום חופש, אבל היו טרודים במהות תפקידם. הם בוודאי דרשו מהוריהם הסבר לשאלה למה אחות של רועי התאבדה ולמה אני לא בהלוויה. ה"אח של מתאבדת" נפרש לפני כמו שטיח אדום. אולי חלק מההורים אמרו לילדיהם להקפיד לא להזכיר את נושא ההתאבדות בפני, אבל לא היה צורך בהוראה "מגבוה". שפת גופי הבהירה לכל הנוכחים כי אין לי עניין לדבר על מה שמתרחש כעת בבית הקברות. פרטי הסכם השתיקה שנחתמו בינינו בעת ההיא כמעט שלא הופרו עד היום. כה

חזק היה ההסכם עד שגם שנים לאחר מכן, כשכבר רצייתי לספר, לא מצאתי את הכוחות להפר אותו. סיפרתי תמיד רק לחברים חדשים, כמעט אף פעם לא למי שהכיר אותי באותה העת.

למחרת ההלוויה חזרתי לבית־הספר. אני לא זוכר איך נראה השיעור הראשון או השני ומה קרה בהפסקה. אני זוכר שעשיתי מאמצים אדירים להיטמע בסביבה. ברחתי מעשרות העיניים שהביטו בי, הלכתי עם הגב צמוד לקיר ודיברתי מעט מאוד. השתדלתי להישאר כל הזמן בחברתם הבטוחה של חברי משעות ההלוויה, אלה שעמם נחתם הסכם השתיקה.

לימים למדתי שבטרם חזרתי לבית־הספר עברו עצות מיד ליד. המורים שלי קיבלו ייעוץ להניח לי לברוח, לילדים בבית־הספר נערכו שיחות עם היועצת, והורים מודאגים ענו בקצרה על שאלות ילדיהם והלכו לשאול מטפלים אם הגיבו נכון. במעגלים חברתיים שונים של משפחתי נערכו באותם ימים שיחות רבות על התאבדות. יעל פתחה תיבת פנדורה שלא פותחים בדרך כלל סביב שולחן האוכל המשפחתי, ונתנה להורים שהיו מסוגלים לכך אפשרות לדבר על הנושא עם ילדיהם. אבל דווקא במשפחה שלנו ההתאבדות דילגה בקפיצה לוליינית על השלב הזה. היא הפכה בן־לילה מזרה ורחוקה לטאבו.

המכנה המשותף של כולם מסביב – הורים, חברים, מורים ומטפלים מאחורי הקלעים – היה הרצון לשמור עלי. ביקשו לעטוף אותי בצמר גפן וכך גם הרגשתי. מבטים ננעצו בי מכל עבר, גם כשלא היה אף אחד בסביבה. בעיקר רצייתי לברוח, לחזור למחילה שלי באוטו של ההורים ולהתכדר בפנים. אבל למדתי שגם אם איעשה קטן ומכונס ככל יכולתי, בכל שער שבו אכנס, "אתן הופעה". היו מקומות שבהם הילכתי על בהונות, הצטממתי לגודל של גפרור ועדיין חשתי את ראשי ניצת מעלי בכל פעם מחדש. היה לי ברור שהשמועה על הילד

שאחותו התאבדה על פסי הרכבת בצומת אורנים עברה כאש בשדה קוצים, משום שבמקרים דומים, כשעברו שמועות כאלה על ילדים אחרים, אני הייתי אחד הקוצים הנלהבים. גם ממרחק שמעתי היטב את קולות הפצפופן הלוחשים: הרכבת, הפסים, ההורים המסכנים, כולם התפשטו במהירות גדולה. ואני הייתי באותם ימים משאית כיבוי קטנה וישנה, שבכל פעם מצליחה לכבות שדה קוצים אחד רק כדי לגלות שהשרפה כבר חצתה את הכביש.

היה בי משהו אטרקטיבי בצורה מחרידה, שונה מילדים שכולים אחרים בבית-בספר. היה לי מעמד מיוחד. לא הייתי כמו הילד שאבא שלו נפטר מסרטן, ואפילו לא כמו הילדה שאחותה נהרגה בתאונת דרכים (ובוודאי לא כמו זה שאחיו נהרג בצבא). הייתי אח של ילדה שהיה לה רע כל כך עד שיכלה לעמוד מול רכבת דוהרת ולהניח לה לפגוע בה. באתי ממשפחה שבה ילדים הורגים את עצמם, ובעיניים הבוחנות מסביב יכולתי לזהות שתי אפשרויות - או שאחותך משוגעת, או שאתם עשיתם לה משהו רע. לעצמי לא הייתה לי תשובה.

היו גם מקומות רחוקים שחשבתי שאוכל להרגיש בהם מעט יותר בטוח. בחוג הכדורגל לדוגמה היו ילדים שלא למדו אתי בבית-הספר ולא הכירו אותי ממעגלים אחרים. הדרך שההודעה הייתה צריכה לעבור כדי להגיע עד לאוזניהם הייתה כמעט בלתי הגיונית. ברגל בוטחת יחסית נכנסתי למגרש שבו שיחקנו, האמנתי שרק אני יודע את הסוד שלי ובכוחי לבלום כאן את השרפה. מה נורא היה הזעזוע כשילד מקבוצה יריבה, שכלל לא הכרתי, לחש לילד אחר בקול רם: "אחות שלו התאבדה." פני הלבנינו, לא רק מהבושה הגדולה שהנה כולם יודעים, אלא בעיקר מהמחשבה המחרידה על הדרך שבה הגיעה הבשורה לפיו. "שתוק!" זינקה מאחורי שאגה גדולה וטרפה את הילד שלחש. היא בקעה מגרונו של שלמה, מאמן הכדורגל שלי.

שלמה היה שמן מאוד, ובזמן שצעק (זה קרה לא מעט) היה פרצופו מאדים כמו עגבנייה. הוא אימן דורות של ילדים ירושלמים, אפילו כמה שחקנים של בית"ר, והוא האמין שיום אחד אהיה גם אני שחקן. אבל שלמה היה גם השיכור הראשון שפגשתי בחיי. זה קרה יום אחד לפנות בוקר בשכונת נחלאות. הייתי עם אבא בסיור סליחות, ובין כל התימהונים הופיעה פתאום כרס מוכרת. בהתרגשות אמרתי לאבא שלי: "תראה, הגה שלמה", אך שלמה חלף על פני כאילו אני לא שם, ניגש ישר לאבא ולחש משהו על אוזנו. כשהתרחק אמר לי אבא ששלמה ביקש שלא אראה אותו שיכור.

מעולם לא הזכרתי את התקרית הזו לשלמה, ולא הייתי בטוח אם הוא בכלל זוכר אותה, אבל כעת נדמה שהוא היה נכון לגמול לי על השתיקה שלי אז בצעקה שהרעידה את עמודי השערים. הילד המלחש נבהל כל כך עד שלא הוציא הגה כל אותו המשחק. לא היה אכפת לי שיש כאן הודאה בסוד לא מדובר, רציתי שיגנו עלי מפני הלחשים. שישתיקו את העיתונים, שישתקו האנשים, שישתקו הבתים. שישתקו כולם.

החלל והארון

הניסיונות להניס את רוחה של יעל מבית־הספר ומהשכונה היו כאין וכאפס לעומת מה שהתרחש בבית. זיכרונה של יעל לא מש מביתנו ובימי השבעה אף נוצר חור בדמותה. החלל שלה חי אתנו, אוויר שנגזר במידותיה המדויקות – מטר ושישים גובהו, תלתלים ארוכים יורדים מקצהו וחור קטן על האף, במקום של נקודת החן שלה. החלל הזה הילך ברחבי הבית, הוא ליטף את לאקי המסכנה וישב לראות אתנו טלוויזיה. כשישבנו לאכול ניתן לו מקום קבוע ליד השולחן, והוא חירב כל ניסיון לבנות את החיים מחדש. היו מנחמים,

הטובים שבהם, שניסו לעמוד במקומו ולהעלים אותו מחיינו לפחות לשעה, אבל הוא ארב בחדרה של יעל, עמד וחיכה שם בסבלנות, וכשעזבו אחרוני המנחמים והשקט שב והשתרר בבית, נזל החלל חזרה למרכז הסלון.

כיום אני אוהב את המונח "חלל". נכון שזהו מונח מקראי המתאר הרוג בקרב, תיאור פיזי של המוות שהיה נפוץ בימי קדם - מוות בנעיצת חנית או חרב, כך שנוצרים בגוף נקבים חלולים עד שהוא מתרוקן מתוכו. אף שלכאורה יעל לא זכאית להיקרא כך - היא לא נפלה בקרב ואף לא על חרבה, וגם לא קיימת צורת נקבה למילה - קיווייתי שאוכל לשאול אותה לפחות לצורך הכתיבה. אולי כי אין לי מילה טובה יותר לתאר אותה; "מתה" זה מינוח כללי מדי, "הסתלקה" מתחמק מדי, "נפטרה" ו"הלכה לעולמה" נשמעים כמו עוד פעולה שעשתה כבדרך אגב, והצירוף "נפחה את נשמתה" משעשע אותי ומביך גם יחד. המונח "חלל", על אף מגבלותיו, נראה כאופציה ראויה יחידה. הוא מתאר במדויק את הסיבה שלא הצלחתי לברוא עולם שאין לי בו אחות, פשוט כי יש משהו בחיי, יש חלל במקום שבו הייתה. שאר המילים מתארות את המצב שלה לאחר המעשה, המילה הזו מתארת את המצב שלנו. החלל הוא הנוכחות שלה בחיינו. זה ההבדל בין "אין לי אחות" שביקשתי לעצמי אז לבין "יש לי אחות והיא מתה" של עכשיו.

יחסי עם החלל של יעל לא היו תמיד טובים. כבר בסוף השבעה הרגשתי שזה או אני או הוא. כדי להמשיך לחיות בבית שיעל גרה בו ושעל דלתו נכתב שמה, נדרשו מהלכים המאפשרים בו חיים. באחד הימים אזרתי די אומץ ואמרתי לאימא שלי שהגיע הזמן שיעל תפנה את חדרה.

אף שהיה מרחק צעדים מעטים מחדרי, הרגשתי שלעולם לא אוכל

להיכנס בדלת החדר במתכונתו הנוכחית. באותם ימים היה אפשרי יותר מבחינתי לקפוץ מחלון חדרי שלי, לרדת במורד רחוב הפלמ"ח, להיכנס בשער יפו ולצאת באריות, לרדת בדרך ים המלח, לחצות את הים, הרי מואב, מדבריות ערב וגובי, לצלוח שני אוקיינוסים, מצר גיברלטר, ים תיכון, ולהתפלח חזרה דרך חלון חדרה - מאשר לצעוד בגלוי את עשרת הצעדים מחדרי שלי לחדרה של יעל.

לכן לפי התוכנית שרקמתי בשעות המצור בחדרי, היה אמור אורי, שעד כה חלק עמי חדר, להישלח לשם בדרך הקצרה. ייעדתי אותו ליישב את הספר של ביתנו. הרווח עבורי היה צפוי להיות כפול - חדר משלי ופחות מקום בשביל החלל. נכון, חשתי גם קצת אשם על הרווח שאני גורף מהיעלמותה של אחותי ומתמימותו של אחי. מצד שני, מה הטעם לשמור על אנדרטה שהייתה כמו בור פעור בכניסה לבית?

שבוע לאחר ההתאבדות נראה מבחינתי כמו זמן ראוי כדי להשיב את החיים לסדרם. אימא מילאה את בקשתי בכאב. היא נכנסה לחדר, ארזה, מיינה וסידרה את החפצים של יעל. היא אספה יומנים מהילדות, מחברות מהיסודי ומערכי פעולות של השומר הצעיר, ראתה לראשונה מכתבי אהבה שיעל כתבה ואולי אף קראה שוב את מכתבי ההתאבדות. הכול נארז, נערם ונסגר בתוך הארון שנקנה במיוחד לשם כך. הוא הוצב בסלון הבית וקיבץ לתוכו את כל פרטי חייה, חתם את כל הפרקים. ארון זול יחסית עם הוראות הרכבה פשוטות, אולי כי אף אחד מאתנו לא היה יכול באותו זמן לשאת דברים מסובכים.

אני זוכר את הימים של פינוי אחי מהחדר המשותף שלנו כימים כמעט שמחים. הייתי נכון להמשיך הלאה, מפגעי זיכרון הוסרו מהדרך. בחרתי לי כוננית מדפים, שטיח לבן מצמר עבה וביקשתי מאבא שיתקע סל על הקיר שהתפנה. שעות על גבי שעות הייתי חי את השניות האחרונות בגמר הפלייאוף. מתנהל על קשת השלוש

כעדי גורדון, זורק לקיר ומקבל ממנו כדור חזרה כדורון שפע. הייתו כל החמישייה של הפועל ירושלים וגם שדר ופרשן, תמיד קולע בשנייה האחרונה וכופה הארכה.

בדומה לארון בבית הקברות שתחם את גופה של יעל, הארון בסלון ביתנו תחם את זכרה. הוא הגדיר מקום פיזי לחלל בביתנו, ואפשר למקומות אחרים בבית להתפרק ממנו. הוא הפך לאתר מקודש שהולכים על ידו על בהונות, החפצים שבו לא נזרקים, ואת דלתותיו לא פותחים.

לאורך השנים רק בן בית אחד לא רחש כבוד לארון. הוא הגיע למשפחתנו כמה חודשים אחרי שיעל התאבדה והיה עוד אחד מה"הישגים" של אחי ושלי מתוקף מעמדנו כאחים שכולים. זה היה כלב מעורב מכף רגל ועד זנב, שקראנו לו דובל'ה. מרגע שהגיע לביתנו סירב להכיר בנוכחות החלל של יעל. כשהיה גור נהגנו לזרוק לו כדורי טניס ישנים והוא היה מזנק ממושבו על הספה ודוהר לעברם בשמחה. לפעמים כשהכדור היה עף וברך אגב מתגלגל ליד הארון, היינו מביטים כיצד אחוריו של דובל'ה מאחרים להגיע ופוגעים ללא כל הדרת כבוד בדלתות העץ הקטנות. הטלטלה שהייתה אוחת בארון נתנה אותותיה גם באגרטל שניצב עליו ובוודאי גם באימא, שהשתדלה שלא לומר דבר. אולי אפילו חשבה שטוב שדובל'ה יעזעזע קצת את הארון הזה בשבילנו.

דובל'ה היה היחיד בבית ללא זיכרון ההתאבדות של יעל. הוא הגיע לעולם כשהזמן התאפס והספירה מחדש החלה. הוא שימש שעון שכול. כששאלו בן כמה הוא ענינו בת כמה הטראומה שלנו ושיבתו בישרה את המרחק שהצלחנו לצבור ממנה. אני חושב שבמקום מסוים במוחו הוא היה מודע לתפקידו. במשך שלוש-עשרה שנה הוא היה כלב שמירה למופת, רדף אחרי רוחות, גירש שדים וישב

במקום של יעל ליד שולחן האוכל. הוא עשה זאת בנאמנות אין קץ, ללא גינוני קדושה, ברגל פרוותית ואוהבת. לילה אחד דובל'ה נפל מהמיטה שעליה ישן ובמשך שלושה ימים הסתובב מבולבל. הוטרניר אמר שהוא לקה בשבץ. הייתי רחוק מהבית, ולא העזתי לחזור כדי להיפרד. דובל'ה הורדם חמישה ימים לאחר יום השנה ליעל. את ההודעה קיבלתי במסרון מאורי: "דובל'ה נפטר."

אורי היה לצדו ברגעיו האחרונים. ביחד עם אימא הם עטפו אותו בשק שינה שאהב, ובעזרת אבא קברו אותו תחת עץ ברוש בהרי ירושלים. שוב לא הייתי בהלוויה, הייתי רחוק, הרגשתי כמו אז, שאני לא יכול להתקרב. לא הייתי מסוגל לעמוד שם, כשעוד פיסה מהתאבדותה של יעל נקברת. אבל הפעם ידעתי שיש שם מישהו במקומי, אחי הקטן היה שם לשאת את מה שאני לא הצלחתי. כשהגעתי הביתה ביקשתי מאורי שנעלה ביחד לקבר. בדרך חשבתי שמחצית ראשונה מחיי חייתי עם יעל, ומחצית שנייה עם דובל'ה. בעוד שביני לבינה תמיד עמדה ההתאבדות, מפחידה, מסתירה את מי שהייתה ולא נותנת להתקרב, ביני לבין דובל'ה לא עמד דבר. אותו כלב ששכב על מיטתי, שהייתי מחבק ומערסל כשהייתי מגיע הביתה מהצבא, שכב עתה מולי. יכולתי להתאבל עליו ולהצטער בלי הסתיגויות, כמו שאבלים אמורים לעשות. היינו שם ארבעה, שני אחים ושתי בנות זוג, מול כלב שזכה למנוחת עולמים בלב היער כפי שבוודאי היה רוצה. ישבתי על אבן ובכיתי עליו כמו שלא בכיתי עליה.

הפקח

אני פוגש פקח שעולה עם הקבוצות מדי בוקר על מצדה. תפקידו לוודא שאף אחד לא מטפס על הקירות, לא לוקח מזכרות, ובעיקר

שאיש אינו אוכל על ההר. חסר שגרעינים של תמר ייזרקו כאן ויימצאו בעונת החפירות הבאה - כאילו היו בני אלפיים שנה. הוא אומר ששמע כבר מאות גרסאות לסיפור מצדה. בשנים האחרונות המדריכים מדברים בעיקר על הורדוס שבנה כאן את ארמונו ועל ארכאולוגיה. הם נמנעים מלדון בהתאבדות ההמונית.

"למה?" אני שואל.

"כי הם כבר לא יודעים מה להגיד, אם זה טוב או רע."

לא הספקתי להגיב והוא נקרא למשמרתו. אחד הנערים טיפס על קיר בית הכנסת העתיק, ותחת רגליו התנדנדה אבן מסותתת. עוד רגע והיא תתדרדר אל כור מחצבתה בתחתית ההר. "ילד, רד מיד, במהירות ובזהירות", הוא צועק. "כמעט פירקת קיר בן אלפיים שנה." לפתע מתעוררת בי תחושה מוכרת, ממצא ארכאולוגי מקורי מהתאבדותה של יעל. חרדה שעולה מעומק הבטן, לרגע אחד נוכחת ומיד נעלמת. לנוכח דאגתו של הפקח לקיר האבנים אני יודע שהמחשבה כי הנער עלה לשם כדי לקפוץ למותו כלל לא עלתה בראשו, כנראה גם לא בראשו של הנער, ואני מניח שהיא גם לא חלפה בראשם של רוב הקוראים. אבל מאז התאבדה יעל, מבנים גבוהים, חבלים, כדורים, רכבות, הילכו עלי אימים. אני יודע שכמעט כל האנשים העומדים על סף תהום או חוצים פסי רכבת ישוכו לביתם בשלום, אבל הם גם תמיד ייראו לי, ולו לרגע חולף, כמי שעלולים להתאבד.

הררי מתאבדים

מצדה היא לא ההר היחיד ששימש להתאבדויות המוניות. באי אושימה שביפן ישנו הר געש פעיל ששמו מִיְהָרָה. בשנת 1933 עלתה מייקו אוקיי בת העשרים וארבע עם חברתה לפסגתו. היא

אמרה שברצונה להישרף ולמות בלב ההר ואז זינקה לתוכו. כעבור חודש התאבדה צעירה נוספת על ההר, ובסוף אותה שנה נספרו כמאה וארבעים אנשים שקפצו מרצונם אל תוך הלבה הרוחת.

בניגוד לדתות המערביות המסורת היפנית לא ראתה בהתאבדות מעשה מגונה. ההתאבדות נחשבה למעשה הקרבה, ולא פעם נתפסה כאסתטית ואף מוסרית, דרך נאותה של הפרט לכפר על חטאיו כלפי החברה. בהתאם לכך גם הנוכחות במעמד התאבדותו של אדם לא הייתה בלתי סבירה. מִיָּהָרָה הפך לאתר התאבדויות, אבל גם למוקד משיכה לסקרנים שבאו לחזות במתאבדים.

האי הנידח הפך לאטרקציה תיירותית, נבנו עליו ארבעה-עשר בתי-מלון ועשרים מסעדות. שתי ספינות חדישות השיטו מבקרים, ושלושה גמלים סחבו את המתקשים לעלות במעלה ההר. בפסגה נפתח סניף דואר למכתבים אחרונים. היו גם ניסיונות מניעה, כמו איסור מכירת כרטיסים חד-כיווניים לאי והצבת סוכני חרש על האוניות, אבל הרווח הכלכלי היה בהחלט פיתוי שקשה לעמוד בפניו. הדוחות של שנת 1936 העידו על עוד שש-מאות מתאבדים, וגם על עלייה של מאות אחוזים בכלכלה המקומית. רק כשמספר המתאבדים חצה את קו האלף, החליטו הרשויות לגדר את ההר³.

הר הגעש מִיָּהָרָה והר מצדה ניצבים בשתי פינות מנוגדות של העולם, כשהשמש זורחת מעל אחד היא שוקעת למרגלות האחר. הגם ששניהם כבר אינם אתרי התאבדות פעילים, סיפורם כבש את ההמונים וגלגל סכומי כסף גדולים (מצדה היא הגן הלאומי הרווחי ביותר בישראל). יש הטוענים כי קל להתאהב בסיפור טוב המתרחש באתרים עוצרי נשימה, אבל נדמה שהדבר שבאמת מפעים במקומות האלה הוא סיפורם של האנשים שבוחרים במותם.

אם כדי לשמור על חירותם הלאומית ואם מכאב אהבה נכזבת, אם מתוך בחירה ואם כנגד איסור, ההתאבדות היא אחת התופעות המהפנטות בתרבות האנושית.

לאחר ההתאבדות של יעל לא היה אפשר להביט אל תוך הר הגעש שבביתנו בעיניים של תייר סקרן. הלכה הרוחתת הגיעה עד כפות הרגליים והייתי צריך להתרחק ממנה מחשש שאפֿלע. ובכל זאת, מרחוק הצלחתי ללקט פה ושם שמועות ורמזים ל"למה התאבדה". שמעתי בחטף שאולי נכוותה מאהבה נכזבת, אימא אמרה משהו על דיכאון סמוי, ובכית־הספר מִישהו אמר שהשתגעה. בקבוקי אלכוהול קטנים שנמצאו בזירת האירוע העידו שגם הייתה קצת שיכורה. מעולם לא מצאתי תשובה מספקת לשאלה "למה", ולפחות בשנים הראשונות נותרתי בוהה בהתאבדותה מרחוק, מהופנט למעשה שעשתה.

לא למדתי מיעל מדוע אנשים מתאבדים, אבל את הדרך לפסי הרכבת למדתי ועוד איך. כילד דמיינתי שאמות בקרב ושמי יהדהד בטקסי זיכרון. לאחר שיעל התאבדה, יותר משהבנתי את המוות שלה הבנתי שגם אני יכול לצעוד למותי בכל רגע נתון. לא נדרשות כאן חצוצרות קרב, וגם לא מעשי הקרבה גדולים, אפשר פשוט לצאת מהבית, לרדת במורד רחוב כובשי קטמון ולמות תוך רבע שעה. ומאחר שלא הייתה תשובה הולמת לשאלה מדוע התאבדה, לא היה אפשר לדעת אילו נסיבות עלולות להוביל אותי לשם.

הרגשתי שככל שאני מתרחק מהרכבת היא מתקרבת אלי. התגייסתי לצבא בחיל ורעדה. בטירונות תרגלו אתנו המפקדים כיצד לקום ולהסתער, בהשבעה אמרתי שאני מוכן "אף להקריב את חיי למען חירות ישראל". הפעם רעדתי מפחד מהמחשבה שאני יכול למות כגיבור על מצדה. באחת החופשות מהצבא זיהתה

חברה טובה את המשבר שלי. היא נתנה לי לקרוא מכתב מספר של ליזי דורון. את המכתב כתבה אימא ניצולת שואה למורה של בתה, לרגל חג תל חי:

מר שיץ היקר שלום רב! בי"א באדר הבת שלי לא תבוא לבית-הספר, ולא תיסע עם הכיתה לקבר של טרומפלדור. נ.ב. מנהל יקר, לא הכרתי אישית את יוסף טרומפלדור הגיבור שלך, אבל מניסיוני אני יודעת, שאנשים שחושבים שטוב למות הם בדרך כלל אנשים חולים. קראתי באנציקלופדיה שטרומפלדור נפצע במלחמה ברוסיה וקטעו לו יד. אולי הוא סבל מדיכאון בגלל הפציעה. לצערי ראיתי אלפי אנשים שאיבדו את הכבוד, את המשפחה, את הכסף ואת הרכוש, לא היו להם בגדים, לא היה להם אוכל, היה להם קר, רע וכואב, אבל אף אחד מהם לא חשב שטוב למות, כולם קיוו לחיות. את הילדה שלי שבאה לעולם אחרי מלחמה נוראה, אני חייבת ללמד לאהוב את החיים. היא צריכה לדעת שאם חס וחלילה היא תצטרך להילחם, היא תילחם כדי לחיות, ולא כי טוב למות כמו שאתה וטרומפלדור חושבים. בכבוד רב, הלנה.
(מרץ 1964)⁴

המכתב דיבר אלי, הייתי זקוק לסוכני חיים הרבה יותר מאשר למיתוסים על מוות. צילמתי את המכתב ושמתי אותו במגירה ליד המכתב של יעל, כמו מכתב תשובה מאוחר. גיבורת-תשובה נוסף מצאתי במנהל בית-ספר סמוך לשלי. אריה ברנע לא חיכה למכתב של אימא או שנערה תתאבד כדי לבטל

את טיול תלמידיו למצדה⁵. הוא הפסיק את טיולי בית הספר להר והסביר שהתאבדות המונית ורצח תינוקות אינם מופת שראוי לחנך על פיו. לא רק שלא היה זה מעשה גבורה בעיניו, אלא הוא ראה בו אחד הפשעים הגדולים בתולדות העם היהודי.

אימצתי לי את המנהל שמנתץ את מיתוס מצדה, ראיתי בו מפקד שראוי ללכת אחריו, כזה שירחיק את חייליו ממוות שלא לצורך. במהלך לימודי התואר הראשון בהיסטוריה כתבתי עבודה שכותרתה "מצדה מיתוס מול מציאות". ראיתי במצדה אשמה לפחות חלקית כמה שקרה לנו, ושמחתי על כל הזדמנות להתנכל לה.

שנית מצדה

אומרים שאם צועקים לעמק המחורץ בקצה המצוק הדרומי, מצדה עונה בחזרה. האטרקציה מושכת אליה קבוצות עייפות כמו דוכן ארטיקים בסוף המסלול. קבוצה של תלמידי תיכון אמריקני מגיעה אל קצה המצוק והמדריכה מבקשת ממני בעברית לזוז מעט, כי כל המקומות האחרים תפוסים. היא מוסיפה חיוך כמו מתנצל על מה שהיא עומדת לעשות, ואז פונה לקבוצתה ומבקשת שתחזור אחריה:

"שנית."

"שנית," חוזרים אחריה רק כמה מהחניכים.

"אני צריכה שכולכם תשתתפו," היא אומרת באנגלית, ומורה

מבוגר מוסיף משהו על ארוחת הבוקר שלהם.

"שנית," היא צועקת שוב.

"שנית," עונים לה כל החניכים.

שתיקה. כעבור שלוש שניות בת קול עולה ממעמקים.

"ממש מגניב!" גם אלה שעד כה היו מנומנמים וחסרי עניין מתעוררים ומפלסים דרכם קדימה לעבר המצוק.

"מצדה," צועקת המדריכה.

"מסדה," עונים החניכים בלהט, והוואדי משיב גם כן.

"לא."

"לא," צועקים החניכים והוואדי.

"תיפול."

"תיפול."

"תיפול."

כמה חניכים כבר קוראים בשמם ואחרים מנסים לארגן קואליציה שתצעק משפטים נוספים. המדריכה זזה הצידה בסיפוק. אני נוגס בתפוח שהבאתי אתי. נדמה לי שאני שומע את ההד של הנגיסה הרחק בוואדי, או אולי זו הבטן שלי שלא אכלה מאז יצאתי מהבית. ואולי ההד הוא כל מה שנותר בי מיעל - הדהוד רחוק של הפחדים שאז לא ידעתי לתת להם מילים - ובראשם, מה אם מצדה תיפול בשנית?

תחילת המסע

החדר של יעל משמש כיום חדר העבודה של אימא שלי. לצד ארון בגדים שהוסב למחסן צעצועים לנכדים עתידיים ומדף ספרי טיולים שגדל עם כל שנה של פנסיה, נקבע בקיר גם לוח שעם גדול. בין תאריכי ימי הולדת לסיסמאות כניסה לאינטרנט, נעוצים בו גם כמה רסיסים מהטראומה של משפחתנו. על פתק כתבה אמי בכתב ידה: "מי שצופה סכנות לא מפליג ביים."

תמיד סלדתי מהקביעה הזו. נדמה לי שהיא מתאימה אולי למגלי ארצות גדולים אך לא לאדם הפשוט. הנוסעים שאני מכיר לא אמיצים כמו כריסטופר קולומבוס, רובם יורדי ים מסוגו של יונה הנביא,

זקוקים לסכנה, למישהו שיוזב באחוריהם כדי שיצאו למסעות. כך לפחות אני חש כלפי המסע הזה. לא בצעד אמיץ עליתי על הסיפון אלא כנתיב בריחה מצרה אחרת. את הדרבון הזה קיבלתי ישירות מיעל. אחת המתנות שקיבלתי ממנה, יחד עם העט המחיק, היה פחד המוות, או ליתר דיוק התובנה שהמוות עלול להיגרם מתוכי. זו הסיבה הראשונית ליציאתי למסע הזה – כל עוד אנדוד, וכל עוד אשמור את החוף הזה בטווח ראייה – אדע שלא אתאבד. התנועה הזו יצרה מסע, והמסע יצר את הספר הזה.

המסע הביא עמו כמה תגליות חשובות עבורי. הראשונה במעלה הייתה שאני לא לבד בסירה הזו. הרי מאז ומתמיד הרגשתי שאנחנו היחידים בעולם שקרה להם דבר כזה. שצדק טולסטוי במה שכתב בפתיחה של 'אנה קרנינה', כל המשפחות המאושרות דומות, ואנחנו אומללים בדרך הייחודית לנו. כה חרד הייתי עד שכלל לא ראיתי את מה שכעת, בסיומו של המסע, כה ברור לי – שאפילו אנה קרנינה עצמה התאבדה על פסי הרכבת, ואחיה, סטפן ארקאדייץ' אובלונסקי, נושא אותה אומללות כמוני.

הגילוי שמשפחתי ואני לא לבד הגיע בשלבים. תחילה היו אלה סיפורי ההיסטוריה המוכרים לי עוד בטרם התאבדה יעל, שהתגלו שלב אחרי שלב בחרפת התאבדותם: שמשון ושאול בתנ"ך, שרה גיבורת ניל"י, מורדי גטו ורשה, פיינשטיין וברזני, אורי אילן, וכמובן מצדה. תמיד ידעתי כיצד נחתמו, אבל כעת הבחנתי שהם אינם שונים מהסיפור של יעל. ככל שחלף הזמן התגלו עוד ועוד מתאבדים חדשים. אנה קרנינה, מאדאם בטרפלזי, אמה בובארי ותלמה ולואיז, ואיין-ספור ספרים, מחזות וסרטים אחרים. כשפרשתי את הרשימה הזו בפני אחד מחברי, הוא הוסיף שגם מחשב ספינת החלל ב'מדריך הטרמפיסט לגלקסיה' 'עיברד' את

עצמו לדעת. התענגתי על המתאבדים הללו כמו ארכאולוג על מצדה, כל שלד הפיח בי רוח חיים.

מצאתי שלאסון הביתי שלנו יש תקדימים לאורך ולרוחב ההיסטוריה. מיום ש"התגלתה" הייתה ההתאבדות מרחב לשיטוט פילוסופי, מבחן נאמנות משפחתית או לאומית. מעשה של קנאות דתית. מבצרן של אידיאות. בפשטות אפשר לומר, כי מאז גילה האדם כי החרב שבידו היא גם חרב פיפיות הוא פשוט לא חדל מליפול עליה. אבל באותה עת הכרתי באופן אישי רק עוד אח אחד למתאבדת - אחי הקטן.

ניצלתי את ההזדמנות שנקרתה בדרכי במסגרת לימודי התואר השני בעבודה סוציאלית כדי לפגוש אחים ואחיות בשר ודם. המחקר, יותר משתרם תרומה אקדמית משמעותית, היה בעל משמעות אישית בהפרכת טענת הבדידות הכוזבת. ולכן גם לאחר שהגשתי אותו חיפשתי דרך להמשיך את המסע הזה, כבר לא רק כבריחה אלא מתוך סקרנות ועניין. פניתי לעוד אחים ואחיות והיו גם כאלה שפנו אלי בעצמם. המפגשים הפכו למשמעותיים אף יותר. שלא כמו במחקר, הפעם הרשיתי לרגשות ולאינטואיציות לעשות בי כרצונם. שאלתי כל שאלה שעלתה על דעתי. כשהתרגשתי רשמתי זאת, כשנרתעתי ניסיתי להבין מדוע. בכל פעם שמחשבתי נדרו למקומות אחרים, נדרתי אתן.

מצאתי את הכתיבה המסאית כזו המתאימה ביותר לנופיו של הספר הזה. המסה מאפשרת נדודים, אסוציאציות, ספקולציות ורעיונות לפעמים פרועים. היא מעדיפה את המקוריות המחשבתית על פני משמעת מחקרית. בפשטות אפשר לומר שיש בה מרחב למשחק ולשעשוע. ללא אלה לא הייתי מסוגל לנשום בחדרים שאליהם נכנסתי, בטח שלא הייתי מסוגל לספר את סיפורה של אחותי. אם לא

די בטיעון זה כדי להצדיק שעשוע בעניין כה רציני, אוסיף שמשחק הוא מעמודי התווך של יחסי אחים, וכמו שמשחק הוא חלק מהקשר אתם בחייהם, מותר ואף ראוי לטעמי לשחק אתם גם אחרי מותם. היו גם סכנות במסע הזה. הכתיבה על ההתאבדות נחשבת לבעייתית. סכנת ההדבקה, שכונתה בשפה הרומנטית "אפקט ורתר", מהלכת אימים על כל הכותבים בתחום. לפי תפיסה זו ההתאבדות היא אחת המגפות הגדולות בהיסטוריה, והיא מתפשטת באמצעות יצירות תרבות, וככל שידובר בה כך תוסיף ותתעצם.

אם בעבר היה מקובל להחריש כל התייחסות אליה, מחקרים עדכניים מצביעים כי אמנם יש סכנה של הדבקה, אבל גם התעלמות איננה יעילה. הם מציעים כי הדרך הטובה ביותר להתמודד עם תופעת ההתאבדות היא דיון ציבורי על אודותיה, אם כי יש לדון בה באחריות ובזהירות יתרות.

כך התעצבה הנורמה כי טקסט על התאבדות בוחנים מבעד לעיני "האדם על הגג". כל כותב אמור לבחון את כתביו ועד כמה יש בדברים דחיפה בכיוון הלא נכון. בחסות האחריות הזו הפכה הכתיבה על התאבדויות לנטולת כל יצירתיות, משועבדת לסטטיסטיקה ולאבחנות רפואיות. בכתיבה הזו, האדם על הגג אכן לא ימצא דחיפה, אבל גם סביר שלא יגלה עניין.

יש לזכור שההתאבדות לא הומצאה במאה העשרים. כבר בימי יוון ורומא העתיקה עסקו פילוסופים בשאלת ההתאבדות. סַנְקָה טען שלמעשה חיינו מלאים בהזמנות להתאבד, כל עץ רענן, כל נהר עמוק וכל להב חד מעמידים פיתויים בפני המתאבד. הנוף המודרני מזמין התאבדויות אף יותר מתמיד: החשמל זורם ברחובות, הבניינים גבוהים מאי פעם, החברה חומשה מכף רגל ועד ראש וכדורים מחולקים לכל דורש. מכאן שכפי שלא ניתן לשרוד בעולם

אם רואים בכל מקום פיתוי להתאבדות, כך לא ניתן לכתוב אם רואים בכל קורא מתאבד.

לכן כבר בתחילת הדרך החלטתי שאינני כותב לקורא על הגג. הסכנה שמא אדם נוסף יתאבד לי מוכרת היטב. היא שיתקה אותי במשך שנים, וכעת כמטפל, אני מפחד עד אימה שזה יקרה שוב. אבל אם ברצוני להפליג רחוק, לשאול, להסתקרן וגם לעניין, אני חייב, ולו לצורך ההפלגה הזו, להשיל מעלי את המטען הזה.

הייתה גם דחיפות בכתיבת הספר הזה. כבר זמן-מה שלא חלמתי על יעל, ודמותה הניבטת מהתמונות כבר אינה מיישירה אלי מבט. היא בוהה איפשהו בחלל. גם מהמכתב שלה, שהיה כה מסעיר בילדותי, דהה העניין. בשנים האחרונות הוא מזקין בארון של יעל בבית הורי, חידודי הטבור שבהם היה מחובר פעם למחברת שלה כבר מצהיבים ולאחרונה אימא צילמה אותו כדי שלא יימחק לתמיד.

פעם שמעתי על מחקר שמצא כי אם האנושות תדיר את רגליה מניו-יורק למשך חמש-מאות שנה, ישובו הצמחים ויפרצו את הבטון והיא תיעלם בתוך ג'ונגל כמו ערי המאיה. כל שנדרש הוא שרגל אדם לא תכבוש שביל, שעובדי תעבורה לא יסתמו סדקים ושלא ייבנו בניינים חדשים. הזיכרון דורש תחזוק דומה. את קורות חיי אחותי כבר מכסה ג'ונגל, ולא ירחק היום והוא יכסה גם את המגדל האחרון - מעשה התאבדותה. לאחר שמאמצי הזיכרון שלה כמעט שכשלו, נותר לבנות סביב מעשה מותה את פרוור הזיכרון הזה.

נוסף על כך ידעתי שעלי לחתום את הספר בטרם ייוולדו לי ילדים, כשזווית הכתיבה בו היא עדיין מעיינו של אח קטן. גם כך הרגשתי כיצד בכל סיפור ששמעתי כי דאגה הורית מפלסת דרכה מתוכי. לפעמים עצרתי את עצמי מלהזדהות עם כאבם של ההורים,

מלהביט אל עומק הבור שנפער בהם. חששתי ממה שאמצא שם, אבל גם ידעתי שתפקידי כאן הוא אחר. לשכול ההורי יש דוברים רבים, הוא מסופר, מושר ונזכר מעל כל במה, בכל עצרת ובכל יום זיכרון. שכול האחים נחבא אל הכלים, מבולבל, שותק ומושתק. יתרונו בכך שהוא גם סקרן ומתחצף, אופטימי ותאב חיים. רציתי לגעת בו, לספר את סיפורו, ובחיי שלי רציתי גם להישאר עוד רגע אח קטן.